

EL MUSEU ETNOGRÀFIC DE RIPOLL: NOVES PERSPECTIVES

ROSER VILARDELL ARÉVALO

Resum

Després de complir setanta anys d'història, el Museu Etnogràfic de Ripoll va haver de tancar les portes a causa, entre altres deficiències, del mal estat de la teulada de les golfes de l'antiga església de Sant Pere, on es trobava des de la seva inauguració el 1929. El dia de Tots Sants de l'any 2000, el museu que tots recordem començava una nova etapa, que duraria deu anys i que l'havia de convertir en una institució moderna al servei dels interessos culturals i turístics de la nostra societat. L'aparició d'una part de muralla de la vila a l'interior de l'edifici on s'havia de reubicar distorsionà el projecte ja existent. S'intentà reformar-lo, es realitzaren un seguit de consultes i finalment es va decidir plantejar-ne un altre que s'adaptés a les noves característiques dels espais. El projecte definitiu, igual com l'anterior, tingué com a principals objectius crear una institució viva, activa i capaç de seguir les directrius de la museografia actual, sense oblidar, però, els seus orígens, la seva trajectòria, els seus fundadors i les seves col·leccions. El resultat és un museu ben dotat, que pot conservar, restaurar, difondre i documentar el seu fons i que, des d'unes renovades perspectives, aconsegueix evocar també les seves més de vuit dècades d'història viva.

Paraules clau: patrimoni, etnografia, projectes, objectius, història.

Abstract

After seventy years of history, the Ethnographic Museum of Ripoll had to close its doors due to, among other deficiencies, the bad condition

of the roof of the attic of the old church of Sant Pere, where the museum had been since 1929. On All Saints Day in 2000, the museum we all remember started a new stage, which would last ten years and which would turn it into a modern institution in the service of the cultural and touristic interests of our society. The discovery of a part of the wall of the old town in the building where the museum had to be placed, changed the existing project. They tried to modify it and, after many discussions, they finally decided to create a new one which could adapt itself to the new characteristics of the space. The final project, like the previous one, had its main aim to create a living and active institution, able to follow the guidelines of the present museography, without forgetting its origins, its path, its founders and collections. The result is a well endowed museum, which can preserve, restore, popularize and document its collections and which, from some renewed perspectives, manages to evoke more than eight decades of living history.

Key words: patronage, ethnography, projects, aims, history.

L'actual Museu Etnogràfic de Ripoll és, dins les seves característiques, el més antic de Catalunya. S'inaugurà l'any 1929 amb el nom d'Arxiu Museu Folkòric de Ripoll, tot i que la recopilació i la documentació de dades i objectes s'havia iniciat ja a finals del segle XIX. Els seus fundadors, entre els quals hi havia Rossend Serra i Pagès i Tomàs Ragner i Fossas, van començar la tasca de l'estudi de les formes de vida pròpies de la nostra contrada, amb la percepció clara que els costums, les tradicions i altres aspectes del quefer diari desapareixien de manera inevitable. Aquesta presa de consciència va determinar que les investigacions es fessin meticulosament, de manera que la recollida de peces no era tan sols fruit de l'interès del col·leccionista i del curios, sinó que anava acompanyada d'un metòdic treball de camp que pretenia explicar, en un context general, cada un dels objectes, històries, cançons, danses, rondalles..., de forma que en conjunt ha esdevingut una mostra de com era la vida quotidiana a les nostres contrades entre finals del segle XIX i fins ben entrat el XX.

La recerca dels folkloristes es va acabar en plena industrialització, quan tota aquella societat pagesa i artesana ja formava part del record, i no pas del de tothom, atès que l'establiment de fàbriques va portar molta immigració del

a a a

sud d'Espanya, amb una memòria i un tarannà diferents. La tasca del museu en aquell moment va ser de conservar objectes i documents d'una realitat canviant, que el pas del temps amenaçava de dur cap a l'oblit, de la mateixa manera que actualment una de les seves principals missions és —a més de conservar, estudiar i difondre el patrimoni ja existent—, de recopilar, investigar i mostrar la nostra pròpia realitat, considerant, igual com ho van fer els folkloristes, que aquest present algun dia serà també un record.

És per això que hem de pensar en un museu viu i actiu, que tingui com a objectius la interpretació i l'estudi del passat del nostre territori i de la nostra cultura i identitat, però que assumeixi alhora un repte de futur, que és de ser capaç de conèixer amb la realitat cultural d'ara mateix, molt més heterogènia i variada que la de principis del segle XX.

Des d'un punt de vista geogràfic, l'àrea d'abast inicial comprenia l'estudi del baix Ripollès, fent especialment atenció a la vila de Ripoll i el seu entorn. En aquell moment, en altres indrets de Catalunya es van iniciar també investigacions de caire etnològic, però podríem dir que les úniques que es van materialitzar foren les de la nostra comarca, de manera que actualment aquestes col·leccions representen amb propietat l'espai geogràfic que podríem anomenar Pirineus de Girona.

Des del punt de vista etnològic és difícil delimitar un espai en concret, ja que en general la vida, els costums, les creences, les feines, etc., són similars al llarg del territori català; amb tot, podem parlar d'alguns trets característics i específics de les nostres contrades, com ara l'obtenció del ferro i el que això representà socialment i culturalment. És evident que el Ripollès era un indret principalment agrícola, però l'especialització que suposava la siderúrgia va provocar que, ja des del segle XII, puguem parlar d'un bon nombre

Diorama dels pastors. L'estiuada al pla d'Anyella (Fotografia Guilera) (ACRI)

a | a | a

de persones que vivien d'aquesta incipient indústria, tot i que no seria fins al segle XVI quan, amb la manufactura de reixes i altres elements de forja, a més d'armes de foc portàtils i claus, començà a esdevenir un dels principals motors econòmics i de transformació social.

El ferro es va fer present en una bona part de les activitats de la zona, ja sigui de manera directa, amb la fabricació de part de les eines i els estris necessaris per a pastors, pagesos i ramaders, o de forma indirecta, com era el cas dels traginers, les primeres indústries tèxtils, els tallers dedicats a elaborar altres metalls —sobretot l'aram—, etc. Podríem dir que el ferro i el seu treball defineixen perfectament la nostra comarca al llarg dels segles XIX i XX, ja que tant l'economia com els costums i tradicions o la vida quotidiana, i fins i tot el paisatge, es van veure alterats per l'evolució industrial que hi estava relacionada.

El Museu Etnogràfic de Ripoll, al llarg dels darrers deu anys ha hagut d'adaptar-se a la nova situació, ja que és molt diferent tenir unes instal·lacions en ple funcionament que no pas tancades al públic. És evident que una de les

Sala del vestuari. Detall. 1934 (ACRI)

a a a

principals finalitats d'un museu és donar a conèixer les seves col·leccions, cosa que el de Ripoll ha acomplert —malgrat les dificultats— de forma continuada, ja que les mostres temporals realitzades i la cessió, també temporal, de part del seu fons a altres institucions han estat unes excel·lents plataformes per difondre el patrimoni que preserva. També el context museístic general ha canviat en els darrers temps i ha calgut adequar-hi els objectius i la missió.

El projecte definitiu no parteix pas del no-res. Prèviament s'havia encarregat i s'aprovà un projecte museològic i museogràfic que marcava clarament la manera com aquesta consolidada institució s'havia d'acomodar a la nova museografia. L'aparició d'una part de l'antiga muralla de Ripoll a l'interior de l'edifici va distorsionar considerablement el contingut d'aquell projecte, ja que afectava directament espais essencials per al seu bon funcionament, com la sala d'activitats didàctiques, els magatzems, el taller de restauració i les instal·lacions per a la climatització, de les quals es va haver de realitzar una nova concepció, atès que no responien a les necessitats de control de temperatura, humitat i filtratge de partícules que requereix un museu de nova construcció. La integració d'aquests espais imprescindibles obligava a desfigurar el discurs i l'exposició de les col·leccions; per aquest motiu es va consultar el director i el subdirector del Servei de Museus de la Generalitat, que confirmaren la necessitat de fer un nou projecte que s'adaptés a les necessitats físiques i tècniques de l'equipament. Davant d'aquesta situació, i després que des del mateix patronat que regia el museu s'haguessin iniciat ja alguns canvis significatius respecte de l'obra, es va prendre la decisió de repensar globalment el projecte: la museologia es va adaptar a les necessitats físiques i reals de l'edifici. Després de conservar i consolidar la muralla, el discurs, la museografia i l'ideari de la institució es van plantejar de nou

Missió

La missió del Museu Etnogràfic de Ripoll és de documentar, estudiar, difondre i conservar el patrimoni etnològic material i immaterial, especialment del Ripollès, abastant també els Pirineus de Girona, i destacar-ne aquells aspectes originals que ens permeten explicar el passat i l'evolució social, cultural, econòmica i tècnica de la zona, partint d'un eix central —el treball del ferro—, que ens ajudi a destacar la nostra identitat i a desenvolupar xarxes d'estudi al llarg del territori.

Objectius generals

Conservar, documentar i difondre testimonis materials i immaterials de valor etnològic, necessaris per entendre el passat i l'evolució de la nostra cultura i per interpretar el present de la nostra societat més immediata, destacant-ne aquells elements significatius i identificadors del territori a l'abast.

Esdevenir una institució capaç de difondre els seus valors, que vetlli per la recuperació de la memòria històrica, de la personalitat social, cultural i econòmica de la zona d'estudi i que col·labori en la interpretació i el coneixement del procés de socialització de la col·lectivitat catalana en general; i que esdevingui una base important de difusió i de recerca en el context de l'etnologia i la cultura popular de Catalunya.

Ser una institució viva i activa que, a més de recuperar i documentar el patrimoni etnològic al seu abast, es relacioni i interactui amb la resta d'institucions, centres d'estudi, universitats, etc., en aquelles disciplines i investigacions afins a la seva temàtica.

Integrar dins el seu discurs la voluntat d'ajustar la realitat social i cultural present a la comarca, combinant la identificació de la nostra societat al llarg del temps i la d'altres cultures coexistents en aquest moment, aspirant a esdevenir un organisme important dins el procés d'integració i assimilació social.

Aquestes línies generals han de guiar i ser representatives de manera evident en tots els objectius específics que el museu es vagi marcant; ja sigui pel que fa a les exposicions, camps de treball, com pels temes d'estudis i conservació, etc., per tal que la finalitat sigui assolir en tots els seus projectes la missió, i alhora reflectir la voluntat dels objectius generals.

El projecte museològic es basa en aquestes línies fonamentals. El fil conductor és la vida i els costums de les nostres contrades. A través del seu patrimoni material i immaterial, el museu mostra al visitant el passat recent de la societat ripollesa a partir de les formes de viure, les tradicions i les maneres de relacionar-se que, des de les peculiaritats del nostre territori, poden esdevenir globals i ser punt de partida per entendre el present i treballar el futur des d'un punt de vista social i cultural. El museu també explica la seva pròpia evolució com a institució i dedica els diversos àmbits de què consta a persones que, al llarg dels seus més de vuitanta anys de funcionament, hi van estar vinculades i contribuïren a definir-ne la història i el contingut. Aquest

discurs dels orígens de la nostra societat es fa amb una visió de present i alhora amb una perspectiva de futur. Els objectes exposats mostren una realitat que per a moltes generacions resulta del tot desconeguda, però que és fonamental per entendre la nostra manera de ser i de viure. A nivell expositiu s'han aprofitat els recursos museogràfics actuals per donar una nova visió, més ordenada i didàctica, de les col·leccions. Els diorames (dels pastors, dels clavetaires, de la farga i del tornall de barrinar canons) guanyen una nova condició, ja que originàriament van ser pensats com un recurs per mostrar la realitat que hi havia fora del museu —tenien una funció semblant a les dels audiovisuals i interactius actuals— i ara es tracten com a peces i, per tant, resten tancats dins de grans vitrines com es fa amb la resta del fons. S'hi incorpora també el patrimoni immaterial: les cançons tradicionals, recollides en el *Cançoner del Ripollès*, acompanyen el visitant al llarg del recorregut, contextualitzades amb cada un dels àmbits, i les danses populars de la comarca, les llegendes o les frases fetes complementen i reforcen el valor dels objectes.

Aquest valor intrínsec dels objectes i el pensament com a eines per entendre una societat i la seva evolució, és el que es tracta en l'àmbit del futur,

El taller de restauració (Museu Etnogràfic de Ripoll)

a | a | a

que posa fi al recorregut. En aquest espai, tant l'audiovisual com el muntatge de les vitrines representen clarament la intenció que es persegueix: a part d'explicar la història com es feia en el primer museu d'etnografia de Catalunya i de mostrar l'important fons que atresora, ha de seguir estudiant la societat actual que ens representa, i alhora ha de transmetre el valor del propi coneixement, tant del passat com del present. Avui, per exemple, els pastors viuen la professió d'una manera ben diferent de com ho feien els seus pares i avis i la tecnologia ha modificat considerablement les tasques de pagès. S'han viscut unes profundes transformacions en la composició dels nuclis familiars, amb la incorporació de la dona al món laboral, en les creences —que s'han diluït en una societat plural—, en el temps d'oci, que ha augmentat i s'ha diversificat, en les activitats industrials i de serveis, que han substituït gairebé del tot el context artesanal, en el llenguatge popular, que s'actualitza constantment... i en la mateixa institució, que parteix d'una mostra museística on només s'exhibien els objectes i no calien textos, perquè gairebé sempre hi havia un dels seus directors disposat a explicar a les persones que hi accedien què era allò que estaven veient, ni tampoc no es contemplaven reforços

La col·lecció d'ex-vots (Miquel Parés/Joan Toll)

a a a

museogràfics per entendre les col·leccions, ja que els visitants tenien un record molt més proper de les utilitats d'aquells objectes, molts dels quals segurament encara havien fet servir o sabien com s'usaven.

Seguint aquesta línia de futur, el museu s'ha de projectar com una institució moderna, viva i activa que compta amb els equipaments necessaris per garantir la conservació del seu fons. A banda de les àrees expositives, es disposa de tres espais imprescindibles per seguir treballant dins el teixit social, dedicats als fundadors: són la sala Tomàs Ragner, preparada per celebrar-hi conferències, presentacions, cursos o altres activitats, la d'exposicions temporals, que porta el nom d'Agustí Casanova i ha de servir per difondre els materials que es conserven a les reserves i realitzar mostres externes, i la destinada als tallers didàctics, que rep el nom de Zenon Puig.

A part, es compta amb la biblioteca —que homenatja el folklorista i impulsor del museu, Rossend Serra i Pagès—, que ha de donar servei a les consultes i a les recerques dels investigadors.

El Museu Etnogràfic de Ripoll, recentment inaugurat, respon a una visió general de museu que no es limita a exposar el seu fons, sinó que el fa útil i necessari per aprofundir en les anàlisis etnogràfiques actuals. Parteix

Visita guiada amb escolars, el 18 de maig del 2011 (Museu Etnogràfic de Ripoll)

a | a | a

d'un passat de llarga trajectòria, prestigiós i ric, del qual aprofita els encerts i redueix les mancances. És una institució amb una clara vocació d'atractiu i de difusió turística, però que no oblida les seves obligacions culturals i socials; ha estat concebuda com un equipament modern i àgil, capaç d'adaptar-se als canvis i a les necessitats del futur, sempre tenint present quins són els seus orígens.

Confiam que la tan estesa i crua crisi financera actual permeti poder seguir desenvolupant activitats i recerques. Al cap i a la fi, la inversió en cultura i patrimoni és i ha estat sempre de les més humanament rendibles. El museu està equipat i és definit i consolidat per adaptar-se als nous reptes de futur. Amatent al servei de la societat i el progrés, quan el context general millori ha de poder reprendre de ple la missió i els objectius fixats.